

RECENSIES

hun tijd niets belangrijks op geloofsgebied tot stand was gebracht? Dit materiaal leert wel anders. De schrijver heeft een model gegeven dat om navolging vraagt. Het zal niet gemakkelijk zijn, hem te evenaren.

O.J. de Jong

Mirakelen van Onze Lieve Vrouw te 's-Hertogenbosch 1381-1603. Transcriptie, annotatie en inleiding van H. Hens†, H. van Bavel, G.C.M. van Dijck, J.H.M. Frantzen (Bijdragen tot de geschiedenis van het Zuiden van Nederland XLII; Tilburg: Stichting Zuidelijk Historisch Contact, 1978, xxi en 726 blz.).

Er is gedurende de middeleeuwen een groot aantal wonderen op schrift gesteld. De vroegste vorm waarin *miracula* zijn overgeleverd, is die ter afsluiting van een heiligenleven.

Wonderen, door bepaalde heiligen verricht, genoten soms een enorme populariteit. Te denken valt hierbij aan de lange reeks van wonderen op naam van Barbara, patrones der stervenden, die in een groot aantal handschriften, zowel in het Latijn als in verschillende landstalen is overgeleverd. Deze verhalen dienden uiteraard tot stichting van de gelovigen en zij zijn vaak nauwelijks te onderscheiden van exempelen. Daarnaast waren overigens ook de kronieken doorspekt met verhalen over wonderbaarlijke voorvallen.

Een andere vorm van overlevering is in de zogenaamde mirakelboeken te vinden: optekening van wonderen, die na het invoeren van hulp en na belofte van een pelgrimage naar het graf, relieken of het beeld van een heilige in een bepaalde plaats zijn geschied. Deze getuigenissen werden van dag tot dag, van jaar tot jaar opgetekend en zij dragen veelal een officieel karakter. Dergelijke reeksen zijn ten onzent vanaf de veertiende eeuw bekend uit Amersfoort, Delft en 's-Hertogenbosch. Mirakelboeken uit Delft en uit Amersfoort waren reeds uitgegeven; dat van Den Bosch bestond alleen in een Latijnse vertaling uit 1632.

Gelukkig is nu ook de integrale editie van het in de Sint-Janskathedraal te 's-Hertogenbosch berustende mirakelboek verschenen. Hierin zijn wonderen uit de jaren 1381-1603 opgetekend, die dankzij het aanroepen van Maria en na belofte van een bedevaart naar het zich in 's-Hertogenbosch bevindende Mariabeeld - tussen 1280 en 1320 vervaardigd door een Maaslands kunstenaar - zijn geschied. Het mirakelboek bestaat uit drie gedeelten. Het eerste gedeelte wordt gevormd door een gedicht, waarschijnlijk oorspronkelijk uit omstreeks 1400 daterend, maar in het mirakelboek in een handschrift van circa 1600 overgeleverd. Daarna volgen twee boeken, waarin chronologisch de wonderen zijn opgetekend. Het zijn er in totaal 481, waarvan verreweg het grootste gedeelte (461) in de jaren 1381-1388 valt. De overige dateren uit de jaren 1408, 1442-1445, 1450, 1519-1521 en 1603.

De opgetekende wonderverhalen - door de uitgevers protocollen genoemd - zijn, op een enkele uitzondering na, opgesteld volgens een vast stramen. Daarin worden vermeld: de datum van de komst naar 's-Hertogenbosch, de naam en herkomst van de begunstigde, zijn of haar ziekte of nood en de genezing of redding daarvan, veelal nadat een bedevaart naar 's-Hertogenbosch is beloofd (opgelegde bedevaarten komen in het mirakelboek niet voor) en tot slot de volbrenging van deze tocht, al of niet in gezelschap van verwanten en de offerande aan Maria. Het wonderverhaal wordt steevast besloten met de volgende formule of een variant daarvan: Ende dit heet hi wael bewarijt; daarbij waren...; daarop volgen met name genoemde inwoners van Den Bosch als getuigen, waarbij soms hun functie of beroep is aangegeven.

Het hoeft geen betoog dat deze uitvoerige informatie een rijke en gevarieerde historische bron vormt. In hun inleiding gaan de uitgevers op verschillende aspecten uitvoerig in: de

Maria-devotie, zowel te 's-Hertogenbosch als elders, de bedevaart, de verschillende ziekten, de economische en sociale gegevens die uit de bron te halen zijn en de literaire en taalkundige kanten van het boek.

Bij de uitgave der protocollen is veel werk gemaakt van de tekstverklarende en de historische annotatie. Zoveel mogelijk werd getracht de genoemde personen te achterhalen aan de hand van plaatselijke archieven. Ook verschillende tolrekeningen boden uitkomst, gezien het relatief grote aantal schippers, dat een bedevaart naar 's-Hertogenbosch maakte. De conclusie daarbij luidt dat de protocollen in het mirakelboek op dit punt betrouwbaar zijn. In de verschillende bijlagen van de uitgave vindt men daarover nog enkele verhelderende kaartjes en lijsten.

Bij dit alles miste ik aandacht voor de getuigen. Wie traden als zodanig op; welke geestelijken en welke stedelijke functionarissen fungeerden het meest als getuige? Dit aspect raakt de formele kant van het mirakelboek. De hiermee samenhangende ontstaansgeschiedenis van het mirakelboek heeft de uitgevers voor grote problemen gesteld. Zijn de in de overgeleverde vorm bewaard gebleven protocollen, met nummering in dezelfde hand, origineel? Zijn deze van dag tot dag ingeschreven? Of zijn zij van latere datum, waarbij handschrift en watermerken van het papier niet toelaten een veel latere datering van het gros der protocollen te veronderstellen? Was er in dat geval een thans niet meer bekend register, waaruit de protocollen zijn afgeschreven? Of was er een tussenvorm: minuutteksten, zoals bij notariële akten gebruikelijk was en ook bijvoorbeeld bij de Bossche protocollen uit het rechterlijk archief, zoals de uitgevers op de bladzijden 22 en 23 opperen? Een extra complicatie vormt een reeks van doubletten, bestaande uit ongenummerde protocollen. In deze doubletten worden dezelfde wonderen in nagenoeg dezelfde bewoordingen beschreven als in de genummerde. Toch is aantoonbaar dat zij niet van elkaar zijn afgeschreven en dat er een gemeenschappelijk voorbeeld moet hebben bestaan. Ik vraag mij af of dit wellicht de minuutteksten zijn geweest.

Mijns inziens hebben de uitgevers te vlug een *non possumus* uitgeproken over deze problematiek in de hoop dat dit later eens tot klaarheid gebracht zal worden, bijvoorbeeld bij een restauratie van het mirakelboek. Het is immers duidelijk dat de huidige samenstelling pas dateert uit de jaren 1622-1632, toen Otto Zylius de door hem gevonden bescheiden ordende en liet inbinden en er een Latijnse vertaling van uitgaf. Het lijkt mij niet ondenkbaar dat toen pas de doubletten zijn toegevoegd aan de reeks genummerde wonderen. Het is te betreuren, dat de uitgevers, die zo goed op de hoogte zijn geraakt van de inhoud van het boek, bij de uiterlijke vorm ervan zoveel vraagtekens hebben opengelaten.

Bij de opsomming van de bewaard gebleven handschriften miste ik het in Brussel berustende afschrift 20598 (een vervolg op het wel vermelde 3856) en het in 1842 - waarschijnlijk naar het hs. Brussel 3856 - vervaardigde afschrift, dat bewaard wordt in de Bibliotheek en Prentenkabinet van het Noordbrabants Genootschap in 's-Hertogenbosch (C 26).

Bij elkaar genomen is het verheugend dat wij thans beschikken over de integrale tekst van het Bossche mirakelboek, dat met zoveel zorg is uitgegeven. Ik hoop dat het zal bijdragen tot een nadere en vergelijkende studie van de verschillende, bewaard gebleven mirakelboeken.

M. Carasso-Kok

RECENSIES

Het is bekend dat de Moderne Devoten veel zorg aan hun bibliotheken besteedden. Deze zorg, die voortkwam uit een grote liefde voor de geschreven tekst en een studieuze instelling bracht hen ertoe de verschillen, die de handschriften van één tekst onderling vertoonden op te sporen en aldus te komen tot één standaardtekst. De Moderne Devoten streefden niet zozeer op wetenschappelijke dan wel op praktische gronden naar eenvormige teksten van bijbel, kerkvaders en liturgie. De daartoe benodigde teksten copieerden de broeders zelf of lieten zij kopiëren. Ook kochten zij teksten, of ontvingen zij deze via schenkingen. Hun werkzaamheden op dit terrein leidde er na de uitvinding der boekdrukkunst toe, dat zij ook uitgaven van teksten gingen verzorgen.

Het klooster Sint-Maartensdal te Leuven beschikte over één van de rijkste bibliotheken en het was tevens een centrum van tekstkritische en patrologische studie. Het mag daarom een uiterst belangwekkende onderneming genoemd worden, die Willem Lourdaux en Marcel Haverals op zich hebben genomen: de bestudering van de geschiedenis van de bibliotheek van dit Leuvense klooster. De broeders van het in 1433 vanuit Deventer gestichte Sint-Maartensdal gingen in 1447 over tot het officiële kloosterleven van reguliere kanunniken van Sint-Augustinus en sloten zich in 1462 aan bij de Windesheimer Congregatie. Het klooster beschikte al spoedig over een rijk voorziene bibliotheek. Ook was een school aan het klooster verbonden. Uiteraard heeft de nabijheid van de Leuvense Universiteit, waarmee Sint-Maartensdal nauwe contacten onderhield, het peil van de bibliotheek mede bepaald. Van de tussen 1447 en 1483 ingetreden kloosterlingen waren er bijvoorbeeld van de 33 in totaal 24 afkomstig van de kloosterschool; van deze 24 kwamen er 18 ook voor op de rol van de Universiteit. In later tijd werkten de Martinisten en de Universiteit samen bij de uitgave van onder meer de werken van Augustinus.

De bestudering van de opbouw van het bibliotheekbezit is in dit geval zo zinvol en ook mogelijk door de omstandigheid dat enkele oudere catalogi toelaten het bibliotheekbestand op verschillende tijdstippen te peilen. De oudst overgeleverde, catalogus werd tussen 1532 en 1538 in een ander klooster van de Moderne Devoten, het Rookklooster, opgesteld. Deze catalogus beschreef het boekenbezit van een honderdtal instellingen uit het toenmalige Germania Inferior, aan de hand van een thans verloren catalogus van Gerard Roelants (†1490) uit Sint-Maartensdal. Deze catalogus geeft voor omstreeks 1487 met betrekking tot Sint-Maartensdal 620 titels op. In 1639 beschrijft Peter van Sint-Truiden (1609-1674), bibliothecaris en later prior van het Leuvense klooster, 400 handschriften, waarin 980 traktaten zijn afgeschreven. Een bijzonder gegeven is nog dat deze bibliothecaris een lijst met schenkers en door hen geschonken werken toevoegt, waardoor het onderzoek naar de herkomst bevorderd wordt. Tenslotte is er een catalogus met 391 handschriften, opgemaakt bij de opheffing van het klooster in 1784. Behalve handschriften bevatte de bibliotheek uiteraard ook gedrukte boeken. Het was de samenstellers van het hier besproken werk helaas niet mogelijk ook deze gedrukte boeken, waarvan de incunabelen en de postincunabelen het interessantst zijn, bij het onderzoek te betrekken. Vanuit een oogpunt van 'haalbaarheid' is dit zeer begrijpelijk, gezien de forse omvang van dit eerste deel, dat zich beperkt tot de bewaard gebleven handschriften; toch heeft dit tot gevolg dat het beeld van de bibliotheek in de zestiende en volgende eeuwen niet 'compleet' is. Bij de opsporing, beschrijving en verdere onderzoekingen met betrekking tot de handschriften gebruikten de samenstellers de dankzij de zorgen der Martinisten gedrukte werken, omdat in de prologen daarvan rekenschap werd afgelegd van de door hen gebruikte handschrijf-